

ELŻBIETA KOCOWSKA-SIEKIERKA

Uniwersytet Wrocławski

e-mail: elzbieta.kocowska-siekierka@uwr.edu.pl

Prawo inspirowane życiem — nowy czeski Kodeks cywilny (regulacja prawa spadkowego)

Transformacja ustrojowa w Europie środkowo-wschodniej wymusiła na władzach ustawodawczych krajów postsocjalistycznych przekrojową rekodyfikację prawa cywilnego. Dynamiczne zmiany społeczne i gospodarcze, przystąpienie do struktur europejskich oraz dylematy związane z procesami dekodyfikacji i unifikacji prawa stawiają pytanie o kierunek zmian, a zwłaszcza o wybór ich metody — systematycznego naprawiania i uzupełniania starego unormowania czy zdecydowanej, lecz długotrwałej operacji przygotowania nowej, kompleksowej ustawy¹.

Kodeks cywilny Republiki Czeskiej², który wszedł w życie 1 stycznia 2014 r., stanowi optymistyczny przykład sfinalizowania prac nad wprowadzeniem nowej, optymalnej regulacji prawa prywatnego. Podobnie jak w pozostałych krajach postsocjalistycznych, proces transformacji tej gałęzi prawa był długotrwały i problematyczny. Prace nad unormowaniem trwały od początku lat dziewięćdziesiątych, równoległe do procedur nowelizacji poszczególnych instytucji prawnych obowiązującego kodeksu z 1964 r.³ do potrzeb gospodarki rynkowej. Prawo prywatne tworzyło w tym okresie niespójny i niejednolity system — cząstkowe zmiany przepisów budziły problemy interpretacyjne, nowelizacje tworzone w pośpiechu i bez wyraźnej koncepcji, a liczne regulacje zostały unormowane w odrębnych

---

¹ Na temat polskiej dyskusji na temat kształtu przyszłego prawa prywatnego zob. P. Stec, *Kodeks cywilny — między dekodyfikacją a rekodyfikacją*, [w:] *50 lat kodeksu cywilnego. Perspektywy rekodyfikacji*, red. P. Stec, M. Załucki, Warszawa 2015, s. 25–43.

² Zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník (dalej: NOZ).

³ Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník (dalej: OZ).

aktach prawnych⁴. Wyzwaniem dla twórców ustawy były zarówno kwestie dostosowania przepisów do nowoczesnych potrzeb społecznych, gospodarczych oraz procesów związanych z integracją europejską, jak i problemy związane z zachowaniem tożsamości i szacunku dla odrębności własnej kultury prawnej. Jest to pierwszy autonomiczny kodeks tworzony przez Czechów i dla Czechów, wypełniający nostalgiczną lukę po ważnym projekcie kodeksu z 1937 r.⁵, którego wejście w życie zablokowały postanowienia układu monachijskiego i wybuch II wojny światowej. Jednocześnie sięga on do funkcjonujących w przeszłości rozwiązań, przywracając — zwłaszcza w zakresie prawa spadkowego — wiele norm, które funkcjonowały na terenie Czech w związku ze stosowaniem przez ponad 100 lat austriackiego Kodeksu cywilnego ABGB⁶. Zawiera także nowe, liberalne koncepcje, do tej pory niefunkcjonujące w czeskim porządku prawnym. Zwraca się więc uwagę na silne oparcie kodeksu na rozwiązaniach austriackich i niemieckich, z jednoczesnym pominięciem doświadczeń kultury prawnej państw słowiańskich, takich jak Polska czy Słowacja, oraz istotnych dla rodzimych regulacji Węgier, a nawet na zaniedbanie tradycji prawnej rozwijanej przez ostatnie kilkadziesiąt lat⁷.

Biorąc natomiast pod uwagę efektywność nowego prawa i stopień dostosowania norm do oczekiwań i potrzeb społecznych, proces tworzenia tego rozwiązania prawnego może być bardzo atrakcyjny i inspirujący w dyskusji społecznej i prawnej nad kształtem rekodyfikacji prawa prywatnego, zwłaszcza z perspektywy sąsiadów od lat czekających na nowoczesny kodeks. Szczególną uwagę należy zwrócić na: przyjęty przez prawodawcę system tworzenia norm, różnorodność zaproponowanych instytucji prawnych, lecz także stopień ich przystosowania do oczekiwań demokratycznego społeczeństwa.

Koncepcja nowej regulacji

Zgodnie z założeniem ustawodawcy nowe prawo cywilne ma być przewidywane, oparte na swobodzie obywateli do wyboru instytucji, a jednocześnie odwołujące się do tradycji prawnej zakorzenionej w krajowym systemie. Proces

⁴ Zob. K. Eliáš, *Aktualizovaná důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku — obecná část*, [w:] *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*, red. K. Eliáš et al., Ostrava 2012, s. 33–41; Z. Králíčková, *Czeskie prawo rodzinne: powrót do europejskiej tradycji prawnej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 9, 2010, s. 15–28.

⁵ Zob. K. Schelle, J. Tauchen, *Občanské zákoníky: kompletní sbírka občanských zákoníků, důvodových zpráv a dobových komentářů*, Ostrava 2012.

⁶ Obowiązywał do 1950 r., został zastąpiony tzw. Kodeksem przejściowym (Zakon č. 141/1950 Sb. Občanský zákoník), a następnie — komunistycznym kodeksem z 1964 r.

⁷ P. Dostalík, O. Horák, *Zmiany w czeskim prawie prywatnym*, „Forum Prawnicze” 4, 2014, nr 24, s. 25.

tworzenia norm kodeksowych miał stanowić ilustrację zaspokojenia potrzeb obywateli, wynikających z przemian na gruncie obyczajowym, światopoglądowym i gospodarczym. *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* — na te zasady prawa powołują się twórcy. Parafrazując ulpianowską triadę, skonstruowali również własną regułę, która miała stanowić etyczny fundament kodyfikacji: „Ustawa dla życia i prawo inspirowane życiem”.

Usadwienie najważniejszych przepisów prawa na założeniu harmonii z dynamicznie przekształcającymi się formami życia społecznego ma stanowić egzemplifikację dążenia czeskiego prawodawcy do stanowienia prawa dostosowanego do potrzeb obywateli. Najważniejszą wartością nowej ustawy ma być dopasowanie jej do oczekiwań społecznych i uszanowanie zmian, jakie następują w nowoczesnych zbiorowościach, przy jednoczesnym zaakcentowaniu, że świadomość ta wynika z poszanowania dla klasycznych, uniwersalnych ideałów. Dlatego ustawodawca starał się uelastyczyć i uprzystępnąć regulację (także w dziedzinie prawa osobowego i rodzinnego) tak, by stała się zarówno zrozumiała dla obywateli, jak i pozwalała na swobodny wybór interesujących ich instytucji⁸.

Autorzy unormowania dążyli do odrzucenia unormowań uznanych za przebrzmiałe i niedostosowane do nowoczesnego państwa demokratycznego, w związku z zakorzenieniem ich w ideologii byłego systemu, poprzez dostosowanie regulacji do rozwiązań europejskiej kultury prawnej oraz konieczności unifikacji prawa. Zmiany dotyczą m.in.:

— w obrębie prawa osobowego rozszerzenia ochrony praw osobistych: prawo do integralności fizycznej (§ 93–103), zakres postępowania z częściami ciała ludzkiego za życia i po śmierci (§ 111–117), prawa osoby hospitalizowanej i przetrzymywanej w placówce medycznej (§ 104–110);

— w obrębie prawa rodzinnego rozszerzenia małżeńskich stosunków majątkowych: umowy małżeńskie (§ 716–723), formy opieki nad dziećmi (§ 928–975);

— w obrębie prawa rzeczowego zmiany rozumienia pojęcia rzeczy: odejście od materialnego ujęcia opartego na niemieckich i socjalistycznych wzorcach, ku szerokiemu pojęciu rzeczy (§ 489–501), przywrócenie zasady *superficies solo cedit* (§ 498, 506–507);

— w obrębie prawa zobowiązań rozszerzenia umownych stosunków cywilnoprawnych: użyczenie (§ 2189–2192), leasing (§ 2332–2357), umowa o świadczenie usług zdrowotnych (§ 2636–2651 NOZ, umowa o dożywocie (§ 2707–2715).

Istotne dążenie do upraszczania języka kodyfikatorów, oparte na zasadach nowego unormowania, odzwierciedla zmiana w zakresie jego formy. Opiera się ona na przekształceniu systematyki oraz języka prawnego nowego aktu za pośred-

⁸ *Věcný záměr občanského zákoníku (s úpravami po projednání v odborných komisích LRV a v Legislativní radě Vědy)*, s. 6–7, http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/vecny_zamer_OZ_2000.pdf (dostęp: 24.05.2015); *Návrh nového občanského zákoníku, Tisková konference 9. 5. 2011*, Úřad vlády České republiky 2011, <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Prezentace-obcansky-zakonik-9-5-.pdf> (dostęp: 1.06.2017).

nictwem pozbycia się przewlekłych sformułowań, ideologicznie nacechowanych określeń będących spuścizną ubiegłego systemu, a także oczyszczenia go z zapożyczeń językowych, neologizmów i korporacjonizmów⁹.

Czytelność kodeksu i uporządkowanie treści zapewnia podział na pięć części: 1) ogólną, 2) prawo rodzinne, 3) bezwzględne prawa majątkowe, 4) względne prawa majątkowe, 5) przepisy wspólne, przejściowe i końcowe. Części dzielą się na tytuły, działy, rozdziały i podrozdziały. Dążenie do przejrzystości ma odzwierciedlać nie tylko układ tekstu, lecz także budowa poszczególnych paragrafów — zasada, zgodnie z którą jeden paragraf ma zawierać, zasadniczo, nie więcej niż dwa ustępy, a ustęp nie więcej niż dwa zdania, została zrealizowana prawie w 90%¹⁰. Instytucje podzielono ze względu na stopień ich zawichości i powszechności¹¹.

Ważną zmianą jest znaczna ingerencja w dotychczasową terminologię języka prawnego, poprzez jej oczyszczanie i likwidację zagranicznych zapożyczeń, zamiast których postanowiono wprowadzić rodzime odpowiedniki, również słowa z języka literackiego, a nawet potocznego¹². Ustawodawca zadbał jednocześnie o jednolitość terminologiczną: te same słowa występują w tym samym znaczeniu, unika się homonimów i polisemizmów, ujednolica i konkretyzuje sposób użycia spójników oraz tworzy sprecyzowane zasady konstruowania norm zawierających domniemanie i fikcję prawną¹³.

W procesie zmian czeskiego prawa prywatnego, z polskiej perspektywy, najbardziej interesująco prezentują się zmiany w zakresie istotnie unowocześnionego prawa spadkowego, które z jednej strony bardzo poszerza możliwości wyrażania woli spadkodawcy, z drugiej wprowadzając wiele mechanizmów chroniących jego najbliższych.

---

⁹ Język prawny, chociaż mniej odporny na zapożyczenia niż język potoczny, stawał się niezrozumiały i sprawiał trudności nawet urzędnikom, ponieważ był przesycony rusycyzmami, germanizmami, anglicyzmami, a zwłaszcza sformułowaniami charakterystycznymi dla systemu prawa komunistycznego, czego nie były w stanie uporządkować liczne nowelizacje dokonywane w latach dziewięćdziesiątych. Zob. K. Eliáš, *op. cit.*, s. 39–44.

¹⁰ *Ibidem*, s. 51.

¹¹ Od ogólnych po specjalne: darowizna — kupno-sprzedż — zamiana — pożyczka — najem...

¹² Intencją ustawodawcy jest powrót do terminów używanych m.in. za czasów I Republiki Czechosłowackiej, klasycznej terminologii prawnej, od której Kodeksy cywilne z 1950 i 1964 r. stopniowo się odwróciły. Z tą tradycją wiąże się również powrót do rozróżnienia czynności prawnych. Istniejąca w poprzednim kodeksie pożyczka (*výpůjčka*) została podzielona na trzy różne instytucje: pożyczka (*výprosa*), użyczenie (*výpůjčka*) i kredyt (*zápůjčka*). Zob. *Komentarz do §2189–§2192, [w:] Nový občanský zákoník...*, s. 835.

¹³ Zob. E. Kocowska-Siekierka, *Prawo do dobrej administracji — w kierunku upraszczania języka urzędowego w Polsce i w Czechach*, „Przegląd Prawa i Administracji” 107, 2016, s. 158–161.

W stronę autonomii jednostki

Nowatorska koncepcja prawa spadkowego wzmacnia wolność zmarłego w zakresie zabezpieczenia jego majątku na przyszłość i dysponowania nim na wypadek śmierci, wykorzystując bardzo dużo instrumentów gwarantujących swobodę rozrządzenia mieniem. Wyraźnie widać wolę ustawodawcy odnośnie do rozszerzenia uprawnień spadkodawcy, którą tłumaczy zarówno względami społecznymi, gospodarczymi, jak i historycznymi¹⁴. Zmiany miały doprowadzić do przywrócenia tradycyjnych, sprawdzonych instytucji, zlikwidowanych przez reżim komunistyczny. Związane są również z przekształceniami o charakterze obyczajowym — mają pozwolić obywatelom na większą swobodę dysponowania majątkiem w nowoczesnym demokratycznym społeczeństwie, w którym stosunki rodzinne przestają być fundamentem ludzkiej działalności i nierzadko zastępowane są przez relacje o charakterze przyjacielskim i związku partnerskie.

Wyrazem zmian jest m.in. poszerzenie ogólnej swobody testowania poprzez wprowadzenie, nieobecnych dotąd, szczególnych form testamentu (*závět* — § 1432–1550)¹⁵, a także nieistniejącego w poprzednim porządku prawnym zapisu (*odkaz* — § 1594–1632). Ustawodawca postanowił również powrócić do tradycyjnych instytucji prawa spadkowego, obowiązujących w ABGB i funkcjonujących na terenie Czech przed reformą prawa wprowadzoną przez komunistów¹⁶. W konsekwencji znów zaistniała możliwość wykonania darowizny na wypadek śmierci (*darování pro případ smrti* — § 2063) oraz ustanowienia kodycyli¹⁷ (*dovětek* — § 1498), dopuszczono też możliwość dziedziczenia kontraktowego (*dedická smlouva* — § 1582–1591).

W obecnym porządku prawnym dziedzic może zostać powołany do spadku z trzech tytułów: z mocy prawa (*ze zákona* — § 1633–1641), z testamentu (*ze závěti* — § 1432–1550) lub umową spadkową (*dedickou smlouvou* — § 1582–1591)¹⁸.

Ponadto w poprzednim porządku prawnym wszelkie umowy o spadek (oraz jego część) pomiędzy osobami żyjącymi, łącznie ze zrzeczeniem się dziedziczenia, nie miały czasu ważności. Instytucję umowy spadkowej regulowały § 1249–1254 ABGB (946/1811 ř. z. Obecný Zákoník Občanský), obowiązujące do 1950 r.,

¹⁴ Zob: *Věcný záměr občanského...*, s. 59–65.

¹⁵ Obok testamentu holograficznego, alograficznego i notarialnego pojawiają się: testament ustny przed trzema świadkami, testament rejestrowany przez upoważnioną osobę urzędową (ważny trzy miesiące), testament sporządzony na statku morskim i powietrznym oraz testament wojskowy (ważny trzy miesiące) — § 1542–1549.

¹⁶ *Věcný záměr občanského...*, s. 59–65.

¹⁷ Może to być kodycył testamentalny lub *ab intestato*. Można nim np. ustanowić zapis, polecenie, ustanowić warunek. Do kodycyli stosuje się odpowiednio przepisy odnoszące się do testamentów.

¹⁸ Jeżeli nie dojdzie do dziedziczenia z tych trzech tytułów, zgodnie z § 1633 ust. 1, za spadkobiercę poczytuje się zapisobiorcę.

jednakże w ograniczonej formie. Dozwolony był szczególny rodzaj umowy ślubnej pomiędzy małżonkami, rządzący się takimi samymi formalnościami jak testament, z zastrzeżeniem (pod rygorem nieważności) pozostawienia wolnej jednej czwartej majątku. Zasadniczo nieważna była także darowizna na wypadek śmierci, chyba że spełniła formalności wymagane przy sporządzeniu testamentu (§ 956 OZO). Traktowana mogła być wtedy jako zapis — można ją było odwołać i nie wywierała skutków w momencie śmierci darczyńcy, lecz obciążała dziedziców¹⁹.

Przepisy nowego Kodeksu cywilnego umożliwiają zawarcie darowizny²⁰ (§ 2063), której przedmiot zostaje wyłączony z masy spadku, o ile oczywiście obdarowany przeżyje darczyńcę. Pierwsze zdanie przepisu powtarza regulację § 956 OZO, traktując darowiznę jako zapis. Co istotne, w kolejnym zdaniu mowa jest o umowie, która wymaga zarówno zgody obdarowanego, jak i potwierdzenia, że darujący rezygnuje z prawa odwołania darowizny²¹ — jeżeli tych elementów zabraknie, traktowana jest ona jako zapis. Może to świadczyć o istnieniu dwóch form darowizny — nieformalnej, uznawanej za zapis, i właściwej, sformalizowanej²².

Dziedziczenie kontraktowe wymaga formy aktu notarialnego (inaczej postrzegane będzie jako testament) i w przeciwieństwie do obowiązującej przed 1950 r. ograniczonej formy umożliwia zawarcie umowy nie tylko z najbliższymi, lecz także z osobą trzecią, a nawet odpłatnie — co może wywoływać liczne kontrowersje²³. Tą umową można ustanowić zarówno spadkobiercę, jak i zapisobiercę. Przy czym nie może ona zostać jednostronnie zerwana²⁴, co daje przyszłemu spadkobiercy większą pewność, że rzeczywiście pewnego dnia stanie się właścicielem mienia spadkowego. Strona nie może również przenieść swojego uprawnienia na inną osobę. Umowa nie ogranicza spadkodawcy do dyspozycji dobytkiem w trakcie trwania jego życia, jednak dokonanie niezgodnej z treścią umowy darowizny na wypadek śmierci osobie trzeciej daje stronie możliwość wystąpienia o bezskuteczność takiej czynności prawnej. Dziedziczenie kontraktowe nie może objąć całego majątku spadkowego — czwarta część musi pozostać wolna, a dopuścić do niej spadkobiercę umownego można jedynie w testamencie. Konstrukcja umowy spadkowej opiera się na wzorcu funkcjonującym w OZO oraz na rozwiązaniach egzystujących w wielu krajach europejskich: Francji, Niem-

¹⁹ Š. Klein, *Dedická smlouva a darování pro případ smrti*, „Ad Notam. Časopis Českého Notářství” 4, 2013, s. 14–15.

²⁰ Umowa darowizny wymaga formy kwalifikowanej — pisemnej — pod rygorem nieważności lub gdy przedmiotem jest nieruchomości formy aktu notarialnego — §2057.

²¹ Zgodnie z §1588 ust. 2 nowego Kodeksu cywilnego istnieje możliwość powołania się na nieskuteczność umowy darowizny, jeżeli nie jest ona zgodna z treścią umowy o dziedziczenie.

²² Š. Klein, *op. cit.*, s. 15.

²³ Na temat ewentualnych problemów i kontrowersji dotyczących dziedziczenia kontraktowego zob. *ibidem*, s. 17.

²⁴ Nie zostaje ona rozerwana również w wyniku rozwodu małżonków, którzy są stronami umowy; rozwiązanie może zostać jedynie przeprowadzone sądownie.

czech, Austrii, a zwłaszcza w Szwajcarii²⁵. Powrotu do tego rozwiązania można upatrywać w skutkach implementacji mechanizmów gospodarki wolnorynkowej, spopularyzowania kapitalistycznego wzorca przedsiębiorczości oraz liberalizacji handlu. Ustawodawca, odwołując się do rozwiązań państw kapitalistycznych, ułatwił rozrządzenie majątkiem osobom, które ponad związki rodzinne przedkładają interesy biznesowe i troszczą się o majątek. Temu służyć mają instrumenty wcześniej nieobecne — możliwość ustanowienia testamentu pod warunkiem i z zastrzeżeniem terminu, możliwość dziedziczenia osób prawnych²⁶ (§ 1478), a w szczególności — oparte również na wzorcach francuskich, niemieckich, austriackich i szwajcarskich — podstawienie powiernicze (*svěřenské nástupnictví* — § 1512)²⁷ obok substytucji zwykłej (*náhradnictví* — § 1507–1511).

W celu ochrony interesów gospodarczych ustawodawca rozszerzył także katalog możliwości wydziedziczenia następców prawnych — oprócz sytuacji popełnienia umyślnego przestępstwa, niedopełnienia obowiązków względem spadkodawcy czy prowadzenia rozwiązłego życia, pojawił się powód o charakterze finansowym, mianowicie marnotrawstwo oraz popadanie w długi (§ 1647). W tym wypadku jednak udział wydziedziczonego musi przypaść jego potomkom.

Ochrona najbliższych

Wprowadzenie opisanych instrumentów rozszerzających swobodę testowania nie oznacza, że ustawodawca skupił się głównie na osobie spadkobiercy, ignorując potrzeby krewnych i współżyjących ze zmarłym. Wzmocnienie również ochrony najbliższych jest widoczne zarówno w rozszerzeniu kręgu dziedziców ustawowych, jak i w instrumentach, które są także związane z przemianami społecznymi i obyczajowymi, takich jak ochrona rodziny przed manipulacją lub wykorzystaniem osoby w podeszłym wieku, przez osoby niezwiązane ze zmarłym więzami krwi, a opiekujące się nim bezpośrednio przed śmiercią. Sporządzenie testamentu na korzyść pracownika lub administratora ośrodków opieki i ośrodków zdrowia zostało ograniczone przez zastrzeżenie dla nich kwalifikowanej formy aktu notarialnego (§ 1493). Ciekawym rozwiązaniem o charakterze obyczajowym jest regulacja instytucji wydziedziczenia, oparta na przepisach projektu z 1937 r.²⁸ Spadkodawca, chcąc np. chronić honor rodu lub sekrety rodzinne, może nie podać powodu wydziedziczenia osoby bliskiej. Co prawda, nie pozba-

²⁵ *Komentarz do §1582–§1585*, [w:] *Nový občanský zákonik...*, s. 649.

²⁶ Osoba prawna powstała w ciągu jednego roku po śmierci spadkodawcy.

²⁷ Podstawienie to może mieć również charakter czasowy, a warunkiem wejścia w miejsce poprzedniego dziedzica nie musi być śmierć poprzedniego, lecz określona wola spadkodawcy. Zob. *Komentarz do §1512*, [w:] *Nový občanský zákonik...*, s. 622.

²⁸ *Komentarz do §1648*, [w:] *Nový občanský zákonik...*, s. 673.

wia go w tym wypadku części obowiązkowej spadku, jednakże zainteresowani mogą dochodzić przed sądem, że zachówek nie należy mu się (§ 1648). Najważniejszą zmianę w zakresie dziedziczenia ustawowego stanowi jednak poszerzenie kręgu osób najbliższych uprawnionych do spadku o pradiadków i kuzynów zmarłego. W rezultacie porządek dziedziczenia w poprzednim i obecnym kodeksie kształtuje się następująco:

OZ

1. Małżonek lub partner i dzieci (w równych udziałach).
2. Małżonek lub partner (min. połowa), rodzice, a także osoby współzamieszkujące — żyjące ze zmarłym we wspólnym gospodarstwie domowym lub na jego utrzymaniu minimum rok przed śmiercią.
3. Rodzeństwo i osoby współzamieszkujące (w równych udziałach).
4. Dziadkowie, a w razie śmierci — ich dzieci.

NOZ

1. Małżonek lub partner i dzieci (w równych udziałach).
2. Małżonek lub partner (min. połowa), rodzice, a także osoby współzamieszkujące — żyjące ze zmarłym we wspólnym gospodarstwie domowym lub na jego utrzymaniu minimum rok przed śmiercią.
3. Rodzeństwo i osoby współzamieszkujące (w równych udziałach).
4. Dziadkowie.
5. Pradiadkowie.
6. Wnuki rodzeństwa, dzieci dziadków.

Oba porządki dziedziczenia wskazują, że nie tylko krewni i małżonkowie zostali dopuszczeni do dziedziczenia z ustawy, lecz także osoby, których nie łączy ze zmarłym więzy krwi ani akt ślubu. Osoby współzamieszkujące zostały dopuszczone do dziedziczenia w 1950 r., natomiast partnerzy — w czerwcu 2006 r. na skutek wprowadzenia możliwości zawarcia rejestrowanego związku partnerskiego²⁹. Ustawa zalegalizowała konkubiny, zarówno tej samej, jak i przeciwnej płci, przyznając partnerom prawo do dziedziczenia czy alimentów, nie gwarantując jednak praw do współdzielenia majątku.

Wyraźne zmiany związane z tendencją do ograniczenia ochrony członków rodziny spadkodawcy przed jego dyspozycjami *mortis causa* widoczne są w ewolucji formy zabezpieczenia interesów osób najbliższych poprzez odejście od systemu rezerwy. Poprzedni Kodeks cywilny regulował tę materię (bardzo wąsko) w § 479, uznając za spadkobierców koniecznych dzieci zmarłego. Zstępny dziedziczył część majątku, która należała mu się ustawowo w wysokości całości udziału, jeżeli był w momencie śmierci spadkodawcy niepełnoletni, lub połowy, gdy doszedł do pełnoletniości. Obecny kodeks poświęca tej instytucji § 1642–1664, zmieniając sytuacje dziedziców koniecznych, zarówno poprzez zmniejszenie ich udziału, jak i zmianę charakteru ochrony ich praw, odchodząc od instytucji rezerwy w kierunku prawa do zachowku.

Podczas prac kodyfikacyjnych brano pod uwagę rezygnację z koncepcji dziedzica koniecznego (*nepominutelný dědic*) i przyjęcia systemu zachowku zbliżo-

²⁹ *Zákon. č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.*

nego do instytucji przyjętych w krajach sąsiednich — Polsce, Niemczech czy Austrii, poszerzając również grono osób uprawnionych³⁰.

Zauważano jednak, że forma i sama nomenklatura nie pasują do koncepcji obranej w nowej regulacji, aczkolwiek zwyciężyły względy tradycyjne, a interesy pozostałych krewnych zdecydowano chronić w § 1666–1668³¹ za pomocą prawa do zaopatrzenia niektórych osób³². Zgodnie z § 1643 dziedzicem uprawnionym do uzyskania części obowiązkowej — zachowku (*povinný díl*) — są dzieci lub, gdy nie przeżyli spadkobiercy — ich potomkowie. Wysokość części obowiązkowej została zmniejszona do trzech czwartych naturalnego udziału w przypadku potomka niepełnoletniego i jednej czwartej dla pełnoletniego. Część ta może mieć formę udziału w spadku lub zapisu — w tym wypadku musi wyczerpać wysokość udziału wynikającego z ustawy. Jeżeli go przekracza, nadwyżkę nad obowiązkową część traktuje się tak, jak gdyby spadkodawca uczynił co do tej części dyspozycję na wypadek śmierci. Spadkodawca może też pozostawić uprawnionemu wybór, czy przyjmuje to, co zostało mu przyznane w testamentie, czy decyduje się na skorzystanie z prawa do części obowiązkowej (§ 1644). Część obowiązkowa obejmuje wszystkie nabytki ze spadku oraz bezpłatne przysporzenia przyjęte w ciągu ostatnich trzech lat przed śmiercią. Wliczają się w to zarówno darowizny z minionych trzech lat, oprócz drobnych darowizn, jak i inne nakłady: na usamodzielnienie, małżeństwo czy działalność gospodarczą (§ 1660–1661).

Prawo do zachowku nie przysługuje natomiast osobie, która zrzekła się zarówno tego prawa, jak i dziedziczenia, została wydziedziczona lub uznana za niegodną, co nie ma jednak wpływu na wysokość zachowku pozostałych uprawnionych. Zgodnie z poprzednim kodeksem dziedzic konieczny był traktowany jak ustawowy; w nowym zmienia się charakter jego ochrony — otrzymuje on nie prawo do spadku *in natura*, ale prawo do roszczenia pieniężnego od pozostałych spadkobierców. Tym sposobem pominięcie dziedzica koniecznego w testamencie nie prowadzi już do jego nieważności³³. Zauważa się, że ta zmiana poprawia sytuację zarówno uprawnionego, jak i pozostałych dziedziców, gdyż dzielenie

³⁰ O. Horák, *Ochrana nepominutelných dědiců a povinný díl*, „Časopis pro právní vědu a praxi” 3, 2012, s. 284.

³¹ Przysługuje osobom, które nie mogły otrzymać zachowku, a zostały pominięte przy dziedziczeniu. Współmałżonek ma prawo do zaspokajania się z majątku do sześciu tygodni po śmierci małżonka; współzamieszkujący — do trzech tygodni; ciężarna wdowa — do końca szóstego tygodnia po urodzeniu dziecka, jak również matka dziecka niebędąca w związku małżeńskim. Jeżeli udział w spadku małżonka został zmniejszony lub spadek mu nie przysługuje, otrzymuje on prawo do renty, aż do zawarcia nowego związku małżeńskiego, w sytuacji gdy nie może się sam utrzymać. Rodzice znajdujący się w tej samej sytuacji także mają prawo do zaspokojenia się z majątku, lecz nie w kwocie powyżej wysokości jednej trzeciej udziału w spadku, jaki mógłby im przyspaść. Żyjący małżonek otrzymuje prawo do rzeczy ruchomych z gospodarstwa domowego.

³² K. Eliáš, *Základní pojetí návrhu úpravy dědického práva pro nový občanský zákoník*, „Ad Notam. Časopis Českého Notářství” 5, 2003, s. 100.

³³ *Komentář do §1644*, [w:] *Nový občanský zákoník...*, s. 668–669.

majątku na części skutkowało licznymi sporami o podział majątku w kancelariach notarialnych i sądach, podczas gdy nowe przepisy wprowadzają większą elastyczność dla stron³⁴. Niewątpliwie przyczyną tych zmian były również względy ekonomiczne — rozdrobnienie mienia czy podział firmy może źle wpłynąć na sytuację gospodarczą dziedziców testamentowych.

Zamysłem autorów unormowania stało się uelastycznienie prawa w taki sposób, by każdy mógł znaleźć rozwiązanie, które pomoże mu jak najszerzej zrealizować wolę zadysponowania swoim majątkiem na wypadek śmierci. Rozwiązania te z drugiej strony ograniczają, wcześniej dosyć szeroko unormowane, uprawnienia osób najbliższych, związanych ze zmarłym więzami krwi. Tendencje społeczne wskazują jednak, że więzy rodzinne, niegdyś uznawane za najistotniejsze, przestają pełnić swoją kulturową rolę i są zastępowane więzami o innym charakterze — od przyjacielskich po biznesowe.

Kodeks nie odchodzi od ukształtowanych w europejskiej tradycji prawnej form ochrony rodziny, lecz dostosowuje je do aktualnych potrzeb społecznych, nawiązując do rozwiązań sprawdzonych w sąsiednich systemach prawnych. Elastyczny sposób regulacji prawa spadkowego odzwierciedla dążenie kodyfikatorów do stworzenia regulacji nowoczesnej, otwartej oraz opartej na zapotrzebowaniu obywateli.

Life inspired bill for life — the new Czech Civil Code (Inheritance Law)

Summary

The paper aims at investigating how the Czech Republic (member of the European Union) deals with the problem of recodification of the Civil Law after political system transformation. The paper presents changes in Inheritance Law that strengthening testamentary freedom and modify the purview of family protection.

Keywords: Inheritance Law, testamentary freedom, Czech Republic, the new Civil Code, codification.

---

³⁴ J. Mikeš, L. Muzikář, *Dědické právo v teorii i praxi*, Praga 2011, s. 62.